

нарушава права других људи. Сасвим другачије осећамо, другачије се понашамо према ономе, када нам се неко не допада у стварима, у којима себи приписујемо да имамо права, да га ограничавамо, него у онима, за које знамо, да немамо тог права. Не допада ли нам се, изјавимо му своје незадовољство и клонимо се тако не миле нам личности, као што се клонимо какве не миле ствари, али с тога још никако нисмо позвани сметати му у његовом животу. Ми треба онда, да помислимо, да он већ трпи или ће трпети казну за своју заблуду. Шта више, ми ћемо тежити, да му пре ублажимо а не пооштримо ову казну, извешћемо га на пут, којим ће моћи не само уклањати се од зла, што пониче из његовог понашања, него ће се још и поправити. Ми га можемо сажаљевати, можемо се и одвраћати од њега, али не треба, да се љутимо и огорчимо на њега. Ми нећемо постурати са њим, као с непријатељем друштва, и можемо му највише учинити, што ћемо га оставити самом себи; већ ако не будемо милостиви, покажемо му пут, који ће му помоћи. Сасвим је нешто друго, ако се он огрешио о правила, којих се морао придржавати, у корист његове сабраће, поединих људи или целине. Онда рђаве последице његовог понашања, не падају само на њега, него и на друге, а друштво као заштитник свих двојих чланова, мора му то вратити, мора учинити, да трпи за то казну и мора се постарати, да та казна буде довољно строга. У једном случају, он се огрешио оред нашим судом и ми смо позвани не само, да му судимо, него и да извршимо своју пресуду, у другоме пак нисмо позвани, да му учинимо друго зло, да оно, што га случајно доноси собом слобода, којом ми своје ствари уређујемо, и коју ми и њему допуштамо, да и он своје уреди.

Многи неће допустити разлику, коју овде означисмо, међу нашим животом, када се он тиче само нас и када се он на против тиче и других. Могу ли бити (запитаће се) други сасвим равнодушни према једном делу радње, каг члана друштва? Нико није сасвим усамљен. Нико не може учинити озбиљно и постојано неку штету а да тиме не оштети у једно себи најближе а често и удаљеније кругове. Проћерда ли своје имање, то он шкоди онима, који су непосредно живели од тога и умањује мање више материјална средства целине. Употреби ли он на зло, своја душевна и телесна својства, то ће не само шкодити онима, којима срећа зависи од њега, него ће учинити, да и сам постане неспособан, да чини оне услуге, које је дужан чинити својој сабраћи или ће им морати пасти на терет. Навикне ли се на ово, то ће оно више него ишта оштетити опште добро. Ако напokon неко својим будалаштинама и гресима и не чини другима непосредне штете, ипак ће (могло би се рећи) давати рђав пример, и већ и с тога је потребно, силом га принудити, да се сам умери за љубав оних, које би могао својим примером покварити и на рђав пут навести. И када би могуће било (додаће се даље) ограничити последице рђавог владања, само на грешнике и будале, сме ли друштво и онда оставити саме себи оне, који очито показују, да су томе неспособни? Када децу и незреле чувамо од њих самих, није ли онда друштво дужно чувати и зрелија лица, кад нису у стању да владају собом? Ако картање, пијанство, неумереност, лењост и нечистоћа, смета срећи и усавшењу човека, исто тако као и многе друге радње, које закон казни, зашто не тежи закон, да и њих казни, у колико се то даје извести и у колико је то пробитачно по друштво? Па јавно мњење, зашто оно као допуна закону, не врши своју силу над овим гресима, зашто не казни тешким казнама оне, који им се одају? Овде није разговор (рекло би се на даље) о ограничавању личности, нити се смета покушавању нових начина живљења. Само оне ствари треба предупредити, које се